

TÜRKİYE TÜRKÇESİNİN ÖLÇÜNLÜ DİLİNDE KULLANILAN BATI KÖKENLİ ÜNLEMLER

Oğuz ERGENE*

ÖZET

Ünlemler; türlü duyguların anlatılması, kimi eylemlerin bildirilmesi ve doğa seslerinin taklit edilerek yansıtılması amacıyla kullanılan bir sözcük türüdür. Ünlemlerin tüm insanlara özgü duygu durumlarını ya da doğa seslerine ilişkin algılamaları yansıtması nedeniyle her dilde bulunduğu ve özellikle asıl ünlemler olarak değerlendirilen örneklerin, farklı dillerde bile benzer biçimlerde olduğu görülmektedir. Bu nedenle söz konusu ünlemlerin genellikle kullanıldığı toplumun ürünü olarak değerlendirilme olasılığı bulunmakla beraber kültürler arası ilişkiler nedeniyle bir dilde yabancı dillerden alınan ve ünlem olarak kullanılan öğelerin yer alabileceği unutulmamalıdır. Türkiye Türkçesinin ölçünlü dilinde de yabancı dillerden alınmış çok sayıda sözcük ya da sözcük grubu, ünlem işleviyle kullanılmaktadır. Değişik Batı dillerinden alınmış ya da Batı kökenli bir sözcükle oluşturulmuş ünlemlerin bu örnekler arasında bulunduğu ve türlü amaçlarla kullanıldığı görülmektedir. Bu çalışmada, Türkiye Türkçesinin ölçünlü dilinde kullanılan Batı kökenli ünlemlerin ve bu ünlemlerin işlevlerinin Türkçe Sözlük (TDK, 2005, 2011; Püsküllüoğlu, 2012)'teki veriler esas alınarak belirlenmesine, söz konusu ünlemlerin yazılı metinlerdeki kullanım biçimlerinin yansıtılmasına çalışılmıştır.

Anahtar Sözcükler: ölçünlü dil, söz varlığı, ünlem, alıntı sözcükler

WESTERN ORIGINATED EXCLAMATIONS USED IN TURKEY TURKISH'S STANDARD LANGUAGE

ABSTRACT

Exclamations is a kind of word used for telling various emotions, stating some verbs and imitating the nature's sounds. Due to the fact that exclamations reflect the emotion states or nature sounds' effects on perception, it can be said that exclamations can be found in every language. Particularly, the examples considered as main exclamations have similar forms even in different languages. On account of this, it should not be forgotten that there are two ways to evaluate exclamations. The first way is that exclamations can be evaluated as the product of the society in which it is used; furthermore, the second way to evaluate is that there may be some items derived from foreign languages as a result of intercultural relationships, and used as exclamations. In the standard language of Turkey Turkish, there are numerous words and phrases derived from foreign languages, and they are used as exclamations. Either derived from different Western languages or formed with Western originated words, these

*Dr., MEÜ Eğitim Fakültesi, Türkçe Eğitimi Bölümü, oguzergene@hotmail.com

exclamations are used with many reasons. In the present study, the aim is to identify Western originated exclamations used in Turkey Turkish's standard language and Turkish Dictionary (TDK, 2005, 2011; Püsküllüoğlu, 2012) via reflecting the usage ways of exclamations in written texts.

Key Words: standard language, vocabulary, exclamation, loan words

1. Giriş

Ünlemler sevinç, korku, şaşma, acıma gibi duyguların aktarılması; seslenme, buyruk verme, onaylama, reddetme gibi eylemlerin bildirilmesi amacıyla kullanılan bir sözcük türüdür. Bu türdeki sözcükler, doğadaki kimi seslerin taklit yoluyla yansıtılması işlevini de görür.

Ünlemlerin öncelikle bir sözcük türü olarak değerlendirilmesi konusunda değişik bakış açıları söz konusudur. Deny, ünlemleri ayrı bir sözcük olarak işlememiş, edatların bir alt grubu olarak değerlendirmiştir. Yazar, “nidalık edatlar” olarak adlandırdığı ünlemleri “çağrılı nidalar” ve “dokunaklı nidalar” başlıklarıyla ikiye ayırmış ancak bu ayırımın kesin olmadığını da vurgulamıştır. Bu iki grup sözcükten çağrılı nidalar, “muhatapı çağırmak, ondan bir şey sormak, ona bir iş gördürmek veya bir şey göstermek için dikkati çekmeğe” yarar”; dokunaklı nidalar ise “ruhun duyu ve duygularını ifade ederler.” (Deny, 1941, s. 676). Ergin de ünlemleri “ünlem edatları” başlığı altında incelemiştir. Yazar, bu kapsamda değerlendirdiği sözcükleri “ünlemler, seslenme edatları, sorma edatları, gösterme edatları, cevap edatları” olmak üzere beş gruba ayırmıştır (Ergin, 1985, s. 349 vd.).

Korkmaz, “gramer konularını Arap gramerinin kalıplarına uydurarak işlemiş olan dilcilerimiz”in ünlemlere tek başlarına anlamlı olmadığı, diğer sözcük türleri ile çekime girmedikleri ve sözcük türetmediği için “görevli kelime” kapsamı içinde ve edatların bir alt başlığı olarak yer verdiğini ve bu bakışla sınıflandırdığını belirtmiştir. Yazar, ünlemleri “nitelikleri ve taşıdıkları özellikler açısından” ayrı bir sözcük türü olarak değerlendirmekle birlikte bu sözcüklerin kimi yönlerden görevli kelime özelliği gösterdiğini vurgulamıştır (Korkmaz, 1993, s. 1145-1146). Konuya değinen Banguoğlu da ünlemleri ayrı bir sözcük türü olarak incelemiş; bu sözcüklerin “dilde en eski bir kelime sınıfı” olduğunu, bağlaçlar ve edatlar gibi “üreme ve devşirme bir kelime topluluğu” oluşturmadıkları için “âlet (edat) kelimeler arasında” sayılmaması gerektiğini belirtmiştir (Banguoğlu, 1986, s. 396). Ediskun ve Gencan da ünlemleri ayrı bir sözcük türü olarak işlemiştir (Ediskun, 2005, s. 322; Gencan, 2001, s. 516 vd.).

Ünlemleri ayrı bir sözcük türü olarak ele alan kaynaklarda, bu türün sınıflandırılması açısından birbirine yaklaşan değerlendirmeler yapılmıştır. Korkmaz, ünlemleri “kökenleri, ses ve kelime yapıları, nitelik ve görevleri” açısından üçe ayırmaktadır. Yazar; ünlemleri nitelik ve görevleri açısından sınıflandırırken insanın türlü duygularını, heyecanlarını bildiren ve kaynaklarda genellikle asıl ünlemler olarak işlenen ünlemleri “içe dönük ünlemler”; insanın diğer varlıklarla arasında var olan seslenme, sorma, onaylama gibi kimi iletişimsel gereksinimleri karşılayan ünlemleri “dışa dönük ünlemler”; doğadaki türlü canlıların çıkardığı sesleri yansıtan ünlemleri “ses yansımaları (ses taklidi) ünlemler”; aslında ünlem olmamakla birlikte kimi söyleyiş özellikleri açısından ünlem yerine geçebilen sözcükleri ise “ünlem gibi kullanılan kelimeler” başlıklarıyla dört grupta incelemiştir (Korkmaz, 1993, s. 1145 vd.).

Banguoğlu, bir duyguyu ya da dileği anlatmaya yarayan ünlemleri “asıl ünlemler”; ad, sıfat, zamir gibi değişik türlerden sözcüklerin “haykırma” tonundaki kullanımlarını “ünlem olan başka kelimeler” ana başlıklarında ele almıştır. Yazar, yansıma sözcükleri ise “ünlemlere en çok yaklaşan kelime türü” kaydıyla “yansımalar ve benzerleri” başlığında değerlendirmektedir (Banguoğlu, 1986, s. 396 vd.). Ediskun, ünlemleri “asıl ünlemler”, “ünlem olarak kullanılan kimi isimler, sıfatlar ile fiillerin emir kipleri” ve “yansımalar” olmak üzere üçe ayırmıştır (Ediskun, 2005, s. 322). Gencan ise ünlemleri “çağrı ünlemleri”, “dokunaklı, duygusal ünlemler” olmak üzere başlıca iki gruba ayırmakta ancak bu ayırışın çok kesin olmadığını da belirtmektedir. Yazar, bu nedenle her ünlemi tek tek ele almış ve madde başı yaparak örneklemiş; yansımalara ve ünlem gibi kullanılan diğer sözcük türlerine de bu başlıklar arasında yer vermiştir (Gencan, 2001, s. 516 vd.).

Ünlemlerin kökenine ilişkin değerlendirmelerde, bu sözcük türünün karakteristik özelliği ve karşıladığı kavramların niteliği göz önünde bulundurulmalıdır. Sevinç, üzüntü, korku, acıma, beğenme, pişmanlık, şaşkınlık gibi duyguların ve bunlara ilişkin ruh durumlarının dil, din, ırk vb. gözetilmeksizin tüm insanlarda var oluşu, benzer nitelikler taşıması ve benzer tutumlar doğurması nedeniyle başlangıçtan beri yine tüm insan topluluklarında benzer söylemlerle dillendirilmesi söz konusudur. Nitekim insanların duygularını ve ruh durumlarını yansıtan, kimi kaynaklardaki sınıflandırmalarda da *asıl ünlemler* başlığı altında değerlendirilen bu tür sözcüklerin ya da sözcük gruplarının, kaynakları ve yapıları birbirinden çok farklı dillerde bile ses ve yapı benzerlikleri taşıdığı bilinmektedir. Örneğin Türkçe *o/ooo!*, *oh!* ünlemleri, İngilizcede *oh*, *o* (Moran, 1999, s. 710, 712; Longman-Metro, 1993, s. 1027, 1018); Almancada *oh/ah/ach/nanu/doch*, *oh/ei/ach/ah*, (Steuerwald, 1972, s. 704, 706), Rusçada *o/ah/oh*, *ah/uh* (Baskakov, Golubeva, Kamileva vd., 1999, s. 683, 685) biçimindedir. Moğolcada, *ay* “acıma, sempati, endişe korku ifade eden ünlem: ah!, oh!”, *ha* ise “sert bir soluma veya gülme bildiren ünlem; küçümseme, aşağılama ya da saygısızlık bildiren ünlem” (Lessing, 2003, s. 32, 1379) karşılığında kullanılmaktadır.

Kimi kaynaklarda, ünlem türündeki kullanımları örneklenen yansıma sözcükler; doğadaki canlı cansız varlık ve nesnelere ilişkin sesleri insanoğlunun algılaması, bu seslerin benzerlerini taklit etmesi yoluyla oluşmaktadır. Yansıma sözcükler, Türkçede tek heceli basit sözcükler olarak kullanıldıkları gibi yapım ekleriyle genişletilmekte, birleşik sözcük oluşturmaktadır; ayrıca bu sözcüklerin ikileme, bileşik eylem gibi sözcük gruplarında yer aldığı da görülür. Nitekim Zülfikar, Türkçedeki yansıma sözcükleri “birincil biçimler, ikincil biçimler, türevler” olmak üzere üç gruba ayırmıştır. Bunlar arasında yer alan birincil biçimler, “ses yansımalarının ayrılmaz, bölünmez tek heceli en küçük (minimal) parçalarıdır”. Ad (fis, kof, gür, lop...) ve eylem (mız-, pıs-, pıt-; küt et-; çit çıkarma-; gık dedirtme-...) türlerindeki bu sözcükler, yinelenerek de (civciv, havhav, dırdır; güp güp et-; şır şır ak-...) kullanılabilir. İkincil biçimler, “birincil biçimlerden birtakım eklerle genişletilmiş isim soyundan olan yapılardır”. Görev ve kullanımları birincil biçimleri andıran bu gruptaki sözcüklere “dingil, fışır, kütür; cingil-; gacıır gucur et-; bangır bangır konuş-; hopur hopur hopla-...” örnekleri verilebilir. Türevler ise kök ve taban olarak kullanılan birincil ve ikincil biçimlerden kimi eklerle oluşturulan adlar ve eylemlerdir (Zülfikar, 1995, s. 92 vd.).

Ünlem işlevindeki yansıma sözcükler, yalın ya da ikilemeli olarak kullanılabilir. Korkmaz, bu gruptaki ünlemleri, “hayvanların dış dünyaya seslenmek üzere çıkardıkları

sesleri taklit eden ünlemler (mee!, miyav!, vrak vrak!, vızz!...)” ve “tabiattaki nesnelerin hareketlerinden ve tabiat olaylarından çıkan sesleri taklit eden ünlemler (cız, fis, güm, rap rap...)” olmak üzere ikiye ayırmıştır. Yazar, “*aguu!*; *buu!* ‘su’, *düüt!* ‘otomobil’, *cıss!* ‘ateş’, *hav hav!* ‘köpek’, *pisi pisi!* ‘kedi’ vb.” örneklerinde görüldüğü gibi “bebeklerin ve küçük çocukların konuşma öncesinde çıkardıkları” ve her biri ayrı bir kavramın karşılığı olmak üzere büyüklerin bebeklere kimi şeyleri anlatmak için başvurdukları taklit sesleri de ünlem kapsamında değerlendirmiştir (Korkmaz, 2003, s. 1188-1190). Banguoğlu ise aynı ünlemleri “tasvir sesleri (çat, pat, küt, cart...), taklit sesleri (mee, moo, tıs, üürüü...)” olarak ikiye ayırmış; son gruptaki örneklerle insanların evcil hayvanlara seslenmeleri (deh, oha, çüş, hoşt...), çocuk dili sözcükleri (â!, gü!, mâ!) gibi grupları da eklemiştir (Banguoğlu, 1986, s. 404, 405).

Yansıma sözcükleri oluşturan dil sesleri, -yansıtılan sesin ve ses kaynağının ortaklığı ya da benzerliği nedeniyle- dünya dillerinde az çok birbirine benzer biçimlerde. Örneğin Türkçede köpek havlaması için kullanılan sözcük, İngilizcede *bow wow* (Longman-Metro, 1993, s. 149), Almancada *wau wau* (Steuerwald, 1972, s. 375); horozun bağırışı ya da ötüşü için kullanılan sözcük, Almancada *kikeriki* (Önen ve Şanbey, 1993, s. 553), Fransızcada *coquerico* (Saraç, 1999, s. 322); ördek sesi için kullanılan sözcük ise İngilizcede *quack* (Longman-Metro, 1993, s. 1223), İtalyancada *qua* (Tanış, 1986, s. 1180) biçimindedir. Moğolcada *ung* sözcüğü, “çan sesi” (Lessing, 2003, s. 1351) anlamındadır.

İnsan topluluklarının ortak özellikleri, algıları ya da tutumları nedeniyle ünlemlerin türlü duyguları dile getiren ve doğadaki sesleri yansıtan örnekleri, tüm dillerin kendi ürünü olarak değerlendirilebilir. Dolayısıyla bu sözcüklerin belli bir dile ait olmadığı, bir dilden de alınmadığı düşünülebilir ancak böylesi örnekler arasında, *genele yayılan bu duruma aykırı olarak* kültürler arası ilişkiler nedeniyle yabancı dillerden alınmış öğelerin de görülebileceği unutulmamalıdır. Türkiye Türkçesinde de dile değişik dönemlerde giren doğu ve batı dillerine ilişkin kimi sözcüklerin *tüm anlamlarıyla* ünlem görevinde kullanılabildiği ya da var olan tek anlamlarının ünlem kapsamında olduğu örneklenmiştir¹: **aman** *ünl. Ar. amān* 1. Yardım istenildiğini anlatan bir söz; 2. Bir suçun bağışlanmasının istendiğini anlatan bir söz; 3. (*ama:n*) Usanç ve öfke anlatan bir söz; 4. Rica anlatan bir söz; 5. Dikkat çekmek için kullanılan bir söz; 6. Çok beğenmeyi anlatan bir söz; 7. Şaşma anlatan bir söz (TDK, 2011, s. 111); **bre** *ünl. Rum. esk.* 1. “Ey, hey” anlamında kullanılan bir seslenme sözü; 2. “Be” yerine kullanılan bir seslenme sözü; 3. “Vay” anlamında şaşma bildiren bir seslenme sözü; 4. Şaşkınlık, coşku anlatan bir seslenme sözü; 5. *bağ*. Tekrarlanan iki emir kipi arasına getirilerek işin sürekliliğini anlatan bir söz (TDK, 2011, s. 400); **dalya (I)** *ünl. (da’lya) İt. taglia* 1. Bir şey sayılırken birim olarak alınan sayıya gelindiğinde söylenen uyarma sözü; 2. Çocuk oyunlarında önceden belirlenen bir aşamaya gelme anında söylenen söz (TDK, 2011, s. 587-588); **köftehor** *ünl. Far. küfte-ħor tkz.* Sevgiyle karışık bir azarlama sözü (TDK, 2011, s. 1495); **ole** *ünl. İsp. ole* Yaşa (TDK, 2011, s. 1797)...

Türkiye Türkçesinin ölçünlü dilinde kullanılan yabancı kökenli ünlemler arasında, yalnızca ünlem görevinde olan ve asıl ünlemler arasında değerlendirilebilecek

¹ Türkçe Sözlük (TDK, 2005, 2011; Püsküllüoğlu, 2012)’te madde başı olan sözcüklerden çalışmaya alınan örneklerin anlamlarına, alındıkları dillere, türlerine vb. kullanım özelliklerine ilişkin bilgilerin gösteriminde, belirtilen kaynaklardaki özgün biçime uyulmuştur.

örnekler bulunduğu gibi ad ve sıfat göreviyle kullanılan alıntı sözcüklerin ünlemleşmiş olanlarına da sıkça rastlanmaktadır. Türkçe sözcüklerde, sözcük gruplarında ve cümlelerde örneklenen (Allah!, oğul!, ufaklık!, güzel!, ne!; buraya kadar!, koşu koşu!; Çok yoruldu!, Eve git!...) aslen ünlem olmayan öğelere söyleyiş biçimi ile ünlem işlevi kazandırma özelliğinin Arapçadan ve Farsçadan alınan sözcüklerde yoğun olduğu, böylelikle pek çok sözcüğün bu tür kapsamında kullanılabilirdiği görülmektedir. Aşağıdaki örneklerde, kimi sözcüklerin ilk anlamları için kaydedilen *sözcük türü* ile *ünlem işlevindeki karşılığı* verilmiştir: **acayip** *sf. (aca:yip) Ar. ‘acā’ib* Şaşma anlatan bir söz (TDK, 2011, s. 7); **aptal** *sf. Ar. abdāl* Küçümseme ve azarlama bildiren bir seslenme sözü (TDK, 2011, s. 138); **destur** *a. Far. destūr esk.* “Yol verin, savulun, izin verin” anlamlarında kullanılan bir söz (TDK, 2011, s. 643); **garip** *sf. Ar. ġarīb* Şaşılacak bir şey karşısında söylenen söz (TDK, 2011, s. 904); **laf** *a. Far. lāf* “Öyle şey olamaz, bu sözün hiçbir değeri yok” anlamlarında hafıfseme yollu kullanılan bir söz (TDK, 2011, s. 1568); **medet** *a. Ar. meded* “Yardım edin, imdat” anlamında kullanılan bir seslenme sözü (TDK, 2011, s. 1643)...

Türkiye Türkçesinin ölçünlü dilinde yer alan Batı kökenli ünlemlerin yarıya yakını, ilk anlamları açısından ünlem dışındaki sözcük türlerinde kullanılmaktadır. Nitekim çalışmamız kapsamında belirlediğimiz 48 sözcük ya da sözcük grubu içinde, şu örneklerin ilk anlamları, ünlem olarak etiketlenmemiştir: *alarga, avara, banko, çinko, efendi, fayrap, fonda, fora, kamera, marş, mayna, orsa, pas, paydos, viya* (ad), *manyak* (sıfat), *vira, efendi efendi* (zarf). Belirlenen örneklerde dikkati çeken başka bir nokta ise “**alabanda** *a. (alaba’nda) İt. alla-banda den.* Deniz teknelerinin iç yanları, borda karşıtı” (TDK, 2011, s. 80) sözcüğünün madde başı olarak ünlem işlevinde kullanılmamasına karşın İtalyanca [*boca* (< *poggia*), *iskele* (< *scala*)], Farsça [*ateş* (< *âteş*)] ve Türkçe kökenli (*kürek, sancak*) sözcüklerle birlikte kullanılarak beş ayrı ünlem oluşturmasıdır: **boca alabanda** *ünl. den.* Boca etme komutu (TDK, 2011, s. 369), **iskele alabanda** *ünl. den.* Dümeni sol yana doğru sonuna kadar çevirme komutu (TDK, 2011, s. 1208); **alabanda ateş** *ünl.* Geminin bir yanında bulunan toplarla derhâl ateş edilmesi komutu (TDK, 2011, s. 80), **alabanda kürek** *ünl.* Kürek topacının karşı alabandaya konulması için kürekçilere verilen komut (TDK, 2011, s. 80), **sancak alabanda** *ünl. den.* Dümeni sağ yana doğru sonuna kadar çevirme komutu (TDK, 2011, s. 2026).

2. Türkiye Türkçesinin Ölçünlü Dilinde Kullanılan Batı Kökenli Ünlemler

Batı dillerinden alınan kimi sözcüklerin Türkiye Türkçesinin ölçünlü dilinde tek başlarına ünlem işleviyle kullanıldığı gibi Türkçenin eklerinden birini alarak, yinelenerek, aynı dilden başka bir sözcükle ya da başka dillerden alınan sözcüklerle birlikte sözcük grubu oluşturarak ünlem olabildiği de örneklendirilmiştir. Bu örneklerin ve karşılıklarının belirlenebilmesi amacıyla genel olarak Türkçe Sözlük’ün TDK, 2011 baskısı esas alınmıştır. Kimi örneklerin ya da karşılıkların da TDK, 2011’de bulunmayıp aynı eserin bir önceki baskısı olan TDK, 2005’te ve Püsküllüoğlu 2012’de yer aldığı görüldüğünden çalışmanın daha kapsayıcı olabilmesi için bu üç kaynağın söz varlığı değerlendirilmiştir. Belirtilen kaynaklardaki veriler göz önünde bulundurulduğunda Türkiye Türkçesinin ölçünlü dilinde yer alan ve Türkçe Sözlük’ün söz varlığında bulunan bu gruptaki ünlemler, yapılarına ve oluşma biçimlerine göre şu başlıklar altında incelenebilir:

2.1. Basit Sözcükler

2.1.1. Yalın Sözcükler²

- alarga (*ala'rga*) *İt. alarga ünl. den.* “Açıktan geç, yaklaşma” anlamında kullanılan bir seslenme sözü (TDK, 2011, s. 83).
- alo *ünl. (a'lo, l ince okunur) Fr. allô* 1. Telefon konuşmasına başlarken kullanılan bir seslenme sözü; 2. *argo (alooo)* Kendisine bakmasını veya kendisiyle ilgilenmesini istediği kişiye karşı söylenen seslenme sözü (TDK, 2011, s. 104).
- aport *ünl. Fr. apporte* Avın veya kendisine gösterilen şeyin üzerine atılıp getirmesi için köpeğe verilen buyruk sözü (TDK, 2011, s. 137-138).
- arş (II) *ünl. Fr. marche ask.* “Yürü” komutu (TDK, 2011, s. 157).
- avara (*ava'ra*) *İt. avara ünl.* Kıyıya dayanılarak sandalın açılması için kürekçilere verilen komut (TDK, 2011, s. 190).
- banko (*ba'nko*) *İt. banco ünl.* Talih oyunlarında ortada toplanan paranın hepsine oynandığını anlatan bir söz (TDK, 2011, s. 251).
- boca *a. İt. (.') den.* Geminin başını rüzgâra doğru çevir komutu (Püsküllüoğlu, 2012, 345).
- bonjur *ünl. Fr. bonjour* Günaydın, merhaba (TDK, 2011, s. 377).
- bravo *ünl. (bra'vo) İt. bravo* “Aferin, yaşa” anlamlarında beğeni bildiren bir söz (TDK, 2011, s. 400).
- bre³ *ünl. Rum. esk.* 1. “Ey, hey” anlamında kullanılan bir seslenme sözü; 2. “Be” yerine kullanılan bir seslenme sözü; 3. “Vay” anlamında şaşma bildiren bir seslenme sözü; 4. Şaşkınlık, coşku anlatan bir seslenme sözü (TDK, 2011, s. 400).
- çinko (II) *İt. cinque ünl.* Tombala oyununda kartın bir veya iki sırasını ilk olarak dolduran kişinin kazandığını bildiren ve açıkça söylenen söz (TDK, 2011, s. 549).

² Türkçe Sözlük (TDK, 2011, s. 1116)'te, “genellikle Batılı uluslarda hep bir ağızdan ‘yaşa’ anlamı destek vermek amacıyla kullanılan bir söz” karşılığı ile verilen *hurra* sözcüğünün - Batı toplumlarında kullanıldığının belirtilmesine karşın- hangi dile ait olduğuna ilişkin bir bilgi bulunmamaktadır. Bu sözcüğün kökeni, aynı sözlüğün bir önceki baskısında “*İng. hurray*” kaydı ile verilmiştir (TDK, 2005, s. 904). Bununla birlikte (TDK, 2005) ile sunulan Güncel Türkçe Sözlük ve Yazım Kılavuzu Yoğun Diski'nde ise bu sözcüğün kökeni “*Fr. hurray*” olarak gösterilmiştir. Püsküllüoğlu (2012, s. 954) da sözcüğün kökeninin İngilizce olduğunu belirtmiş; ancak özgün biçime yer vermemiştir. Türkçe Sözlük'ün söz konusu iki baskısında (TDK 2005, 2011) belirlenen başka farklılıklar ise TDK, 2005'te “*ünl. Fr. merci* Teşekkür ederim” anlamında kullanılan bir söz” (TDK, 2005, s. 1376) karşılığı ile verilen *mersi* sözcüğünün eserin 2011'deki baskısında yer almayışı ve *stop* sözcüğünün “*ünl. İng. stop* ‘Dur’ anlamında bir seslenme sözü” (TDK, 2005, s. 1811) biçiminde tanımlanan kullanımının TDK, 2011'de bulunmayışıdır. Türkçe Sözlük (TDK, 2005, 2011; Püsküllüoğlu, 2012)'te yer verilmemesi nedeniyle çalışma kapsamına almadığımız ancak günümüz konuşma dilinde görülebilen *vav/vaav* (İng. wow), *yuppi/yuppii* (İng. yippee) ve *yihu/yihuu* [İng. ? (belki bir haykırmanın yazıya geçmiş ya da Türkçeye çevrilmiş biçimi; krş. *yoo-hoo* “dikkat çeken nida” (Alderson ve İz, 1991, s. 617)] sözcükleri de şaşma ve sevinç göstermek amacıyla kullanılan Batı kökenli örneklerdir.

³ Püsküllüoğlu (2012, s. 371), sözcüğün kökeniyle ilgili bir bilgi vermemiştir.

- dalya (I) *ünl.* (*da'lya*) *İt. taglia* 1. Bir şey sayılırken birim olarak alınan sayıya gelindiğinde söylenen uyarma sözü; 2. Çocuk oyunlarında önceden belirlenen bir aşamaya gelme anında söylenen söz (TDK, 2011, s. 587-588); 3. *ha.* sayı sayılırken yüz sayısına gelince söylenen söz (Püsküllüoğlu, 2012, s. 517).
- efendi *Rum.* 1. *ünl.* (*eşe'ndi*) Hizmetlilere seslenilirken kullanılan bir söz; 2. *ünl.* (*eşe'ndi*) Erkekler için kullanılan bir seslenme sözü (TDK, 2011, s. 757).
- fayrap (*fa'yrap*) *İng. fire up ünl.* Gemilerde ateşçiye ateşi harlandırmak için verilen komut (TDK, 2011, s. 855).
- fertik⁴ *ünl. Alm. fertig argo* “Kaç, uzaklaş; tamam, bitti” anlamlarında kullanılan bir seslenme sözü (TDK, 2011, s. 863).
- fonda (*fo'nda*) *İt. fondo ünl.* Gemiler için demir atma komutu (TDK, 2011, s. 886).
- fora (I) (*fo'ra*) *İt. fuori ünl.* Yelkenleri açtırmak için verilen komut (TDK, 2011, s. 886).
- hurra/hura *ünl. (hu'rra) İng. hurray* Genellikle Batılı uluslarda hep bir ağızdan “yaşa” anlamı destek vermek amacıyla kullanılan bir söz (TDK, 2005, s. 904).
- istop⁵ *ünl. (İngilizce “stop” [dur!] sözcüğünden) ha.* → stop (Püsküllüoğlu, 2012, s. 1031).
- kamera (*kame'ra*) *Fr. caméra ünl.* Bir çekime başlanırken, yönetmenin alıcıyı çalıştırmaları için verdiği buyruk (TDK, 2011, s. 1289).
- lava *ünl. (I ince okunur) İt. lava den.* Herhangi bir yere yanaşmış filikanın kürek çekmeksizin ilerlemesi için verilen buyruk (TDK, 2011, s. 1578).
- manyak *Fr. maniaque ünl. hkr.* “Aptal, çılgın, dengesiz, deli” anlamlarında bir seslenme sözü (TDK, 2011, s. 1624).
- marş *Fr. marche ünl.* Askerlikte yürüyüşe geçmek için verilen komut (TDK, 2011, s. 1629).
- mayna (*ma'yna*) *İt. maina ünl. den.* 1. “İndir” anlamında kullanılan bir seslenme sözü (TDK, 2011, s. 1639); 2. *ünl. arg.* “Dur”, “bitir”, “son ver” anlamında buyruk (Püsküllüoğlu, 2012, s. 1357).
- mersi *ünl. Fr. merci* “Teşekkür ederim” anlamında kullanılan bir söz (TDK, 2005, s. 1376).
- monşer⁶ *ünl. Fr. monchère* “Azizim, dostum” anlamında kullanılan bir seslenme sözü (TDK, 2011, s. 1695).
- ole *ünl. İsp. ole* Yaşa (TDK, 2011, s. 1797).
- oley⁷ *ünl.* Yaşa (TDK, 2011, s. 1797)

⁴ Püsküllüoğlu (2012, s. 747), sözcüğün ünlem işlevindeki kullanımını kaydetmemiştir.

⁵ TDK (2005, 992; 2011, 1218)'de, sözcüğün ünlem işlevindeki kullanımını kaydedilmemiştir.

⁶ Püsküllüoğlu (2012), sözcüğü madde başı olarak almamıştır.

⁷ Türkçe Sözlük'te *ole* sözcüğünün İspanyolca kökenli olduğu belirtilmiş (TDK, 2011, s. 1797; Püsküllüoğlu, 2012, s. 1450) ancak ayrı bir madde başı olan ve bu sözcükle aynı anlama geldiği görülen *oley* için herhangi bir dil belirtilmeden “*ünl. Yaşa*” karşılığı verilmiştir (TDK 2011, s. 1797). TDK (2005) ile Püsküllüoğlu (2012)'nin yer vermediği *oley* sözcüğünün kökeni, *ole* ile ilişkilendirilerek İspanyolca sayılmıştır.

- orsa⁸ *İt. orza ünl. (o'rsa)* Geminin, rüzgârın geldiği yöne döndürülmesi için söylenen söz (TDK, 2011, s. 1813).
- pas (II) *Fr. passe ünl.* Bazı iskambil oyunlarında sırası kendisine gelen oyuncunun oyuna o elde katılmayacağını belirten bir söz (TDK, 2011, s. 1894).
- paydos (*pa'ydos*) *Rum. ünl.* Herhangi bir işi bıraktırmak için söylenen bir söz (TDK, 2011, s. 1902).
- stop⁹ *ünl. İng. stop* “Dur” anlamında bir seslenme sözü (TDK, 2005, s. 1811).
- varda *ünl. (va'rda) İt. guarda* “Dikkat et, savul, destur” anlamlarında bir seslenme sözü (TDK, 2011, s. 2469).
- vira (*vi'ra*) *İt. vira ünl. den.* Maçuna ve başka makinelerin çevrilmesi için verilen komut (TDK, 2011, s. 2486).
- viya (*vi'ya*) *İt. via ünl.* Belirli bir doğrultu verildikten sonra gemiyi aynı doğrultuda tutması için dümenciye verilen komut (TDK, 2011, s. 2488).
- voyvo *ünl. (vo'yvo) İsp. huevo sözünden argo* Alay ederek sataşmak için söylenen bir söz (TDK, 2011, s. 2490)¹⁰.
- yısa *ünl. (yı'sa) İt. issa* Birçok kişinin birlikte yaptığı işte birbirlerine gayret vermek için söylenen bir söz (TDK, 2011, s. 2595).

2.1.2. Çekim Eki Almış Sözcükler

efendim *ünl. (efe'ndim)* 1. Bir sesleniş karşısında “buradayım” anlamında kullanılan bir söz; 2. Anlaşılmayan bir sözü tekrarlatmak için söylenen bir söz; 3. Karşı çıkma, paylama cümlesini pekiştirmek için söylenen bir söz (TDK, 2011, s. 757).

2.2. Birleşik Sözcükler

kelalaka *ünl. (ke'lala:ka, l ince okunur) Fr. quel + Ar. 'alāka argo* “İlgisi yok, ne ilgisi var” anlamlarında kullanılan bir söz (TDK, 2011, s. 1380)¹¹.

2.3. Sözcük Grubu (İkileme) Kuruluşundaki Örnekler

2.3.1. Bir Sözcüğün Yinelenecek Kullanımı

efendi efendi *ünl. (efe'ndi efe'ndi)* Dikkat çekmek veya paylamak amacıyla kullanılan bir seslenme sözü (TDK, 2011, s. 757).

marş marş *ünl.* 1. “Yürü” anlamında kullanılan bir seslenme sözü; 2. *mec.* “Çık, git, uzaklaş” anlamında kullanılan bir seslenme sözü (TDK, 2011, s. 1629); 3. “Koş!” komutu (Püsküllüoğlu, 2012, 1350).

⁸ Püsküllüoğlu (2012, s. 1464), sözcüğün ünlem işlevindeki kullanımını kaydetmemiştir.

⁹ TDK (2011, s. 2162)'de sözcüğün ünlem işlevindeki kullanımına yer verilmemiştir.

¹⁰ Püsküllüoğlu (2012, s. 1975), voyvo ünleminin kökeni olarak gösterdiği İspanyolca *huevo* sözcüğünün bu dilde “çürük yumurta” anlamına geldiğini kaydetmektedir.

¹¹ Püsküllüoğlu (2012, s. 1158)'nda sözcük, madde başı olarak kaydedilmemiş; *kel* maddesinin altında, “arg. (Fransızca “quel” [ne, hangi] sözcüğünün Türkçedeki ‘kel’ sözcüğüyle olan sesteşliğinden de yararlanarak) ‘hiç ilgisi yok’, ‘ilgilendirmez’, ‘ne ilgisi var?’ vb. anlamında kullanılır.” açıklaması ile yer almıştır.

2.3.2. Aynı Dilden Farklı İki Sözcüğün Kullanımı

boca alabanda *ünl. den.* Boca etme komutu (TDK, 2011, s. 369)¹².
iskele alabanda *ünl. den.* Dümeni sol yana doğru sonuna kadar çevirme komutu
(TDK, 2011, s. 1208) krş. *alabanda iskele* (Püsküllüoğlu, 2012, s. 97).

2.3.3. Farklı Dillerden İki Sözcüğün Kullanımı

alabanda ateş *ünl.* Geminin bir yanında bulunan toplarla derhâl ateş edilmesi
komutu (TDK, 2011, s. 80)¹³.
alabanda kürek *ünl.* Kürek topacının karşı alabandaya konulması için kürekçilere
verilen komut (TDK, 2011, s. 80)¹⁴.
sancak alabanda *ünl. den.* Dümeni sağ yana doğru sonuna kadar çevirme komutu
(TDK, 2011, s. 2026) krş. *alabanda sancak* (Püsküllüoğlu, 2012, 97).
vira demir *ünl. den.* “Demir al!” komutu (Püsküllüoğlu, 2012, 1973)¹⁵.
yisa beraber! hep birlikte (TDK, 2011, s. 2595).

3. Batı Kökenli Ünlemlerin Yazılı Metinlerdeki Görünümü

Batı dillerinden alınan ve Türkiye Türkçesinin ölçünlü dilinde ünlem işleviyle kullanılan sözcük ya da sözcük gruplarının yazılı metinlerdeki görünümü, söz konusu öğelerin kullanım biçimlerinin ve özelliklerinin belirlenebilmesi açısından önem taşımaktadır. Bu bakımdan seçilen sözcük ya da sözcük gruplarının taranacağı ve elden geldiğince çok örneğin sağlanacağı geniş kapsamlı bir metin ağının varlığı, ulaşılabilecek sonuçları daha güvenilir kılacaktır.

Dile ilişkin betimsel yargılarda bulunabilmek, o dilin tüm ürünlerinin incelenmesi yerine belirli bir kesitinin değerlendirilmesi ile sağlanabilir. Bunun için dile ilişkin kullanımları örnekleme yeterliliği taşıyan bir araştırma evreni oluşturmak gerekmektedir. Çalışmamızda kullanılan araştırma evreni, Türkçe Derlem-1 (Özkan, 2007)'deki tabakaların “Türkiye Türkçesinde İkili Tekrarlar” (Özkan, 2011, 1625 vd.) başlıklı çalışma için “belirli oranlarda arttırılmasıyla oluşturulmuş özel bir derlemdir”; söz konusu derlemde, “15 milyon (+/-) sözcük birim” bulunmaktadır. Derlemin içeriği, Tablo 1’de gösterilmiştir (Özkan, 2011, s. 1636):

Tablo 1. Türkçe Derlem’in İçeriği

TABAKALAR	DAĞILIM	ORAN (%)
Roman	96	22,802
Şiir	68 7* ¹⁶	16,152
Öykü	49 4*	11,638
Deneme-Eleştiri	44 3*	10,451
Tiyatro	35 1*	8,313
Anı	21	4,988
İnceleme-Araştırma	20	4,750
Sohbet-Söyleşi-Makale	18 1*	4,275

¹² Püsküllüoğlu (2012), bu örneğe yer vermemiştir.

¹³ Püsküllüoğlu (2012), sözcüğün ünlem işlevindeki kullanımını kaydetmemiştir (s. 97).

¹⁴ Püsküllüoğlu (2012), bu örneğe yer vermemiştir.

¹⁵ TDK (2005, 2011)'de, bu örneğe yer verilmemiştir.

¹⁶ *Antoloji niteliğindeki eserler

Mizah	14	3,325
Gezi	10 1*	2,375
Mektup	4 1*	0,950
Biyografi	4	0,950
Günlük	1	0,237
Çeşitli Türler	30	7,125
	403 18*	
TOPLAM	421	%100

Derlem kapsamındaki metinlerde yaptığımız inceleme sonucunda; *avara, banko, boca, dalya, fertik, fonda, hura, lava, ole, orsa, vira, viya, yısa, alabanda ateş, alabanda kürek, boca alabanda, iskele alabanda, kelalaka, sancak alabanda, vira demir, yısa beraber* sözcük ya da sözcük gruplarının ünlem olarak kullanımlarına ilişkin bir örneğe rastlanmamıştır. Çalışmamızda değerlendirilen sözcük ya da sözcük gruplarının derlemde belirlenen örnekleri incelenerek bu örneklere ilişkin aşağıdaki kullanım özellikleri belirlenmiştir¹⁷:

a) Ünlemler tek başlarına kullanıldıkları gibi bir adla ya da başka bir ünlemle birlikte sözcük grubu da oluşturabilir. İncelediğimiz metinlerde, özellikle *bre* sözcüğünün başka ünlemlerle öbekleştiği belirlenmiştir: “*Hay bre İshak hay.*” (Kür/PY), “*Hoy breee, hoy breee!*” (Kaygılı/Ç), “*Haydi bre!*” (Ayhan/SŞ), “*Hoyda bre!...*” (Tahir/YS), “*Halil Paşa elini kaldırdı: Höst bre!*” (Tahir/YS), “*Vay bre keçi sakallı Abdi!*” (Kemal/İM-I), “*Aman bre, kaptı aldı*” (Tahir/Gİ); “*Hey efendi, hey efendi!*” (Kaygılı/Ç), “*Abe efendi!... Ne var?*” (Kaygılı/Ç); “*Erdal: Bravo be, erkek kızsın Mevsim, dedi.*” (İşinsu/KDA); “*Ayol manyak, ben Fransız mıyım, niye bana saldırıyorsun?*” (Uca/HTVD); “*Haydi arş bakalım.*” (Adıvar/VK); “*Haydi marş marş!*” (Baykurt/T)...

Türkiye Türkçesinin ölçünlü dilinde kullanılan ve Türkçe Sözlük'te kökeni Yunanca (TDK, 2005, 316) ya da Rumca (TDK, 2011, 400) olarak belirtilen *bre* ünleminin Dede Korkut Kitabı'ndaki kullanımına değinen Tezcan, sözcüğün “Balkan dillerinin hemen hepsinde” bulunduğunu, kökeni üzerine değişik görüşlerin olduğunu ancak Yunanca *more* “*aptal*” sözcüğünden geldiğinin yaygın olarak kabul edildiğini belirtmiştir. Tezcan ayrıca Türkçede “özellikle Arnavutların ve Rumeli göçmenlerinin konuşmasını taklit etmek üzere *bre more, ah bre more*” sözcüklerinin kullanıldığını kaydetmiştir (Tezcan, 2001, s. 17, 18). Konuya değinen Deny ise bu sözcüğün anılan eserde kullanımından yola çıkarak Asyalı bir kökenden geldiğini belirtmekte ve “ahmak, budala” anlamındaki bir Rumca sözcükten gelmesini “uzak” görmektedir (Deny, 1941, s. 681). İncelediğimiz metinlerde geçen bir örnekte, sözcüğün özgün biçimi ve Türkçedeki kullanımı bir arada örneklenmiştir: “*Orada Prevezelilerden biri vardı; -Ha bre more 'yıkıntı' dedi.*” (Ayhan/MR).

b) Ünlemlerin adlarla birlikte kurduğu ünlem gruplarında, bir ünlemin belli bir adla öbekleştiği örneklere rastlanabilmektedir. İncelediğimiz metinlerde, *arş* ve *marş* ünlemlerinin -farklı örnekler bulunmakla birlikte- büyük oranda *ileri* sözcüğü ile

¹⁷ Derlem kapsamındaki metinlerin taranarak sisteme dâhil edilmesi aşamasında, her sözcüğün yer aldığı sayfa sayısının o sözcükle birlikte etiketlenmesi, teknik açıdan mümkün olamamaktadır. Bu nedenle çalışmamızda değinilen örneklere ilişkin bu türde bir bilgi verilememiştir.

öbekleştiği görülmüştür: “Bundan dolayı Turgut, ‘arş ileri!’ emrini verince perkende ve firkatanın bütün kürekleri denizi şiddetli dövüp köpürttü.” (H. Balıkcısı/TR), “Haydi bakalım, haydi, *arş ileri!*...” (Tahir/YS), “Öyleyse *arş ileri. -Arş ileri.*” (Birsal/BŞM), “...bir insan kütlesi bir zaman ben ‘dur!’ deyince durur, ‘arş ileri!’ deyince yürürdü.” (Güntekin/AN); Hazır ol *ileri marş*” (Taner/GKVY), “*Marş ileri!*” (Kemal/OD) ~ “Avrupalı bir fen adamına karşı sizin şikayetinizi dinlemem, haydi *yallah marş* demiş..” (Kemal/C), “Haydi *arş* bakalım.” (Adivar/VK)...

Ünlemlerin kimi sözcüklerle ya da sözcük gruplarıyla kullanımı, kalıp söz niteliğinde örnekler oluşturabilmektedir. İncelediğimiz metinlerde, *paydos* sözcüğünün ünlem işleviyle kullanıldığı iki örneğin bu tür bir kalıplaşmaya uğradığı belirlenmiştir: “...ertesini gün haşhaş tohumları artık yeşeremeyecek duruma gelince de, *harç bitti yapı paydos!*” (Oran/NOEM), “Artık yeter, *taş bitti amele paydos!* diyemem” (Baydar/HYD).

c) Ünlemler tek başlarına kullanılabilir, bu kullanımlarıyla kimi zaman bir cümle değeri de taşıyabilirler. Yazılı metinlerde, değerlendirdiğimiz ünlemlerin bu biçimiyle cümle değeri taşıyan örnekleri belirlenmiştir: “*Alarga!*” (Duruel/GO-2), “KADIN (Bütün nefretiyle haykırır) *Manyak!*” (Asena/KO), “Ama düşünün, o konuşmayı dinleyen olduysa duyduğu diyalog şu: *Alo!*” (Erduran/G), “*Efendim!!!*” (Konduk/SE), “*Marş marş!...*” (Kudret/YÖ), “(Ötekiler kâğıtlarına bakıp gene kâğıt alırlar, sonra atarlar) *Pas... Pas...*” (Türkali/BÖ-DY), “*Bonjur!* dedi.” (Ali/İŞ), “BEKÇİ: (Kampanyayı çalar, yatıştırıcı) *Paydos!*” (Dilmen/TO), “...iki vals devresinden sonra kendisini tâ ötedeki koltuğa attı, bağırdı: *Hurra!...*” (Uşaklıgil/AM), “*Oley Oley Oley!*” (Şensoy/EF), “*Stop!*” (Bugay/TK), “*Mersi, iyiceyim.*” (Safa/SK)...

d) Türkiye Türkçesinin ölçünlü dilinde belirlediğimiz Batı kökenli ünlemler arasında, belli bir alanla ilişkilendirilen ve bu yönüyle de terim benzeri bir kullanıma sahip örnekler bulunmaktadır. Türkçe Sözlük (TDK, 2011)’te, özel kullanım alanları kaydedilen bu tür ünlemler içinde *denizcilik* ile ilgili örnekler dikkat çekmektedir: *fora* “Yelkenleri açtırmak için verilen komut” (TDK, 2011, s. 886), *mayna* “‘İmdir’ anlamında kullanılan bir seslenme sözü” (TDK, 2011, s. 1639), *vira* “Maçuna ve başka makinelerin çevrilmesi için verilen komut” (TDK, 2011, s. 2486)...

İncelediğimiz metinlerde, Türkçe Sözlük’te denizcilikle ilgili olduğu belirtilen ve bu doğrultuda tanık (“*Fora yelken!*”) da içeren *fora* ünlemi, bu alana ilişkin kullanımı yanında [“*Yelkenler fora!*” diye emir verip, kamarasına kapandı.” (Duruel/GO-1)], benzer anlamda ancak farklı bir bağlamda örneklenmiştir. Sözcüğün bu anlamı, Türkçe Sözlük (TDK, 2005, 2011)’de bağımsız bir anlam olarak verilmeyip “fora etmek” birleşik eylemi altında gösterilmiştir: “*Paketler fora*, ikram ikram üstüne.” (Kemal/İÇ), “...Majorka’nın güney burnunu kovanço ederken, yukarıdan gardiyanlara ‘*kürekleri fora!*’ diye bir emir çınladı.” (H. Balıkcısı/TR), “...öyleyse, açığa çıkmaya, *sırların dökülmesine* de ‘fora!’ demişizdir peşinen.” (Andaç/ GGİ).

e) Kimi ünlemler konuşma dilinde, ölçünlü dilden farklı biçimlerde kullanılabilir. Bu tür bir ünlem olduğunu düşündüğümüz ve *bre* ile ilişkilendirdiğimiz *breh* sözcüğü, Türkiye Türkçesinin ölçünlü dilini işleyen Türkçe Sözlüklerde (MEB, 1995/1996; TDK, 1998, 2005, 2011; Püsküllüoğlu, 2012) madde başı olarak kaydedilmemekle birlikte incelediğimiz metinlerde örneklenmiştir: “*Breh, breh, breh!*” (Birsal/BŞM), “*Breh, breh, breh...* Bu tür yazarlar, sırtlarını zamanın iktidarına

dayadıklarında büsbütün azgınlaşırlar...” (Selçuk/DÖV), “Başımı sallıyor: ‘*Breh, breh, breh!*’ diyordu bağırarak.” (Kemal/ÖO).

Türkçe Sözlük (TDK, 2005, s. 1811)’te “*ünl. İng. stop* 1. ‘Dur’ anlamında bir seslenme sözü; 2. *is. esk.* Telgraf ve telefonla olan haberleşmelerde cümleleri birbirinden ayırmak için kullanılan bir söz” karşılıkları ile verilen *stop* sözcüğünün TDK, 2011, s. 2162’de yalnızca ikinci anlamı kaydedilmiştir. Bu sözcüğün konuşma dilindeki *istop* biçimi, Püsküllüoğlu (2012, s. 1031)’nda “*ünl. (İngilizce “stop” [dur!] sözcüğünden) ha. → stop*” karşılığı ile yer almaktadır. *İstop* sözcüğü, TDK (2005, s. 992; 2011, 1218)’de ise “*a. İng. stop* Ebenin topu havaya atması, diğerlerinin kaçışması ve ebe tarafından diğer oyuncuların topla vurulması biçiminde oynanan bir oyun” karşılığı ile verilmiş; bu kaynaklarda, ünem işlevindeki kullanımına değinilmemiştir. *İstop* ünlemi, incelediğimiz metinlerde örneklenmiştir: “Hemen *istop!*.. diye bağırıldı.” (Baykurt/T), “*İstop* diyorum ulan düzüler!” (Baykurt/T)...

f) Belirtilmek istenen duygunun daha yoğun ve etkili anlatımı için ünlemlerde yer alan kimi seslerin özellikle de ünlülerin yinelenerek uzatılması, konuşma dilinde sıkça görülmektedir. İncelediğimiz metinlerde söz konusu durum, daha çok *alo* ve *bravo* örneklerinde belirlenmiştir: “Santrala bağlı telefonda Nedim Ağayı buldu: *Alooo*, *Ağa!*” (Kemal/KT), “*Alooo aloo* Fatih ?...” (Müjde/DSO), “...el parmaklarınızı ayak parmaklarınızın arasına sokarak... *Alov... Alloooov.*” (Atalay/AD); “*Bravoov!*” (Özakman/ŞÇT), “Halk: *Bravoov!*” (Kemal/BO-I), “Vallahi *bravvo.*” (Altan/BAG); “Hoy *breee*, hoy *breee!*” (Kaygılı/Ç); “...bizimkilerin ‘*Maynaa... Mayna* palikarya’ diye bağırması neyin nesi?” (Tahir/YS); “*Voyvooo!*... Bozguncuya *voyvooo!*...” (Kudret/YÖ)...

Ünlemlerde pekiştirme, kimi zaman o ünlemin yinelenmesi ile sağlanmaktadır. İncelediğimiz metinlerde, bu tip bir pekiştirme örneklenmiştir: “...elinde sahte mikrofon, gözünde güneş gözlüğü ile ‘gol gol gol... *oley oley oley*’ diye zıplayarak sahnede play-back yaptı.” (Dündar/KB); “YÖNETİCİ *Stop, stop, stop...* Huzurunuzda pedagog Profesör Selami Altıntop.” (Özakman/TO-1), “(Atı ileri atılır) *Dıgıdık, dıgıdık, dıgıdık, İstop... İstop* yahu.” (Özakman/TO-3); “*Mersi... Çok mersi... İyi kız olduğunu... bilirim... yoksa çağırılmazdım.*” (Safa/SK).

g) Ünlemler cümlede belirli bir yerde bulunmamakta; cümle başında, içinde ya da sonunda yer alabilmektedir. Yazılı metinlerde, çalışmamızda yer verilen ünlemlerin bu özelliğine ilişkin örnekler belirlenmiştir: “*Monşer*, şuraya bak, dedi.” (Güntekin/Ç), “*Efendi* sen bakar mısın biraz.” (Taner/EG), “*Alo...* Siz misiniz?” (Atay/Z), “*Bonjur* Salim... *Bonjur* Haşim... *Bonjur* herkes” (Adivar /T); “Hem nasıl kovalayış, *monşer*, hem nasıl kovalayış!” (Karaosmanoğlu/KK), “Kim dinler seni *efendi*, kim dinler.” (İzgi/DHGB), “Kaymakamın böyle ‘*efendi efendi*’ diye konuşması Bayram’ın tuhafına gidiyor.” (Baykurt/ID), “Miralay, *Aport!* dedi; köpek ava koştu...” (Kuntay/Üİ); “Bu, çok köhne bir bina *monşer.*” (Kemal/BO-I), “Boş da durmazlar *bre!*” (İlhan/OKB), “Bana gelince: İyiliğe *pas!*...” (Karay/BAS), “Her sıfır kendi yerine, *marş marş!*.. (Nesin/AZDE), “Rifat Reis, bağırıldı: *Makine stop!*” (Kocagöz/D)...

4. Sonuç

Çalışmamızda, Türkiye Türkçesinin ölçünlü dilinde ünlem işleviyle kullanılan 41 sözcük ya da sözcük grubunun Batı kökenli olduğu, 7 örneğin ise biri Batı kökenli olmak üzere farklı iki dile ilişkin ögenin birlikte kullanımından oluştuğu görülmüştür. Çalışmada değerlendirilen 48 örneğin belirlenmesinde; bu örneklerin anlamlarına, alındıkları dillere, türlerine vb. kullanım özelliklerine yönelik bilgilerin edinilmesinde genel olarak Türkçe Sözlük'ün TDK, 2011 baskısı esas alınmıştır. Bununla birlikte çalışmanın daha kapsayıcı olabilmesi için aynı eserin bir önceki baskısı olan TDK, 2005 ile Püsküllüoğlu 2012'nin söz varlığı da değerlendirilmiştir. Söz konusu üç kaynağın verileri incelendiğinde çalışmaya konu olan kimi sözcük ya da sözcük gruplarının bu kaynakların tümünde yer almadığı ya da madde başı olarak gösterilmediği, kimi örneklerde ünlem işlevindeki kullanımların kaydedilmediği, örneklerin alındığı dillere ilişkin bilgilerde tutarsızlık olduğu görülmüştür.

Türkiye Türkçesinin ölçünlü dilinde ünlem işleviyle kullanılan Batı kökenli 41 örneğin alındığı diller incelendiğinde bu sözcük ya da sözcük gruplarının kullanım sıklığına göre İtalyanca, Fransızca, Rumca, İngilizce, İspanyolca ve Almanca kökenli olduğu belirlenmiştir. Bu örneklerin sıklıkları incelendiğinde ise İtalyanca kökenli ögelerin 18 örnekle başta geldiği görülmektedir. Türkiye Türkçesinin ölçünlü dilinde kullanılan Batı kökenli ünlemlerin alındığı dillere göre dağılımı ve sıklık değerleri Tablo 2'de gösterilmiştir.

Tablo 2. Batı Kökenli Ünlemlerin Alındıkları Dillere Göre Dağılımı¹⁸

İt.	Fr.	Rum.	İng.	İsp.	Alm.	İki dilli ögeler
alarga avara banko boca bravo çinko (II) dalya (I) fonda fora (I) lava mayna orsa varda vira viya yisa boca alabanda iskele alabanda	alo aport arş (II) bonjur kamera manyak marş monşer pas (II) mersi marş marş	bre efendi paydos efendi efendi	fayrap hurra/ hura stop istop	ole oley voyvo	fertik	efendim kelalaka alabanda ateş alabanda kürek sancak alabanda vira demir yisa beraber
18	11	4	4	3	1	7

Türkiye Türkçesinin ölçünlü dilinde kullanılan Batı kökenli ünlemlerin işlevleri incelendiğinde önemli bir bölümünün buyruk, komut verme ya da seslenme amacıyla

¹⁸ Arş, çinko, dalya, fora ve pas, eşsesli sözcüklerdir. Türkçe Sözlük'te bu sözcüklerin ünlem kullanımları, arş (II), çinko (II), dalya (I), fora (I) ve pas (II) madde başları altında yer almaktadır.

kullanıldığı belirlenmiştir. Bu örneklerin kullanım alanları değerlendirildiğinde ise İtalyanca kökenli 18 örneğin 10 tanesinin (avara, boca, fonda, fora, lava, orsa, vira, viya, boca alabanda, iskele alabanda) denizcilikle ilgili olduğu dikkat çekmektedir. Bir sözcüğü İtalyanca *alabanda* “deniz teknelerinin iç yanları, borda karşıtı” (TDK, 2011, s. 80) ve *vira* “Maçuna ve başka makinelerin çevrilmesi için verilen komut” (TDK, 2011, s. 2486) sözcükleri olan *alabanda ateş*, *alabanda kürek*, *sancak alabanda*, *vira demir* ünlemleri yine denizcilik alanında kullanılmaktadır. Türkiye Türkçesinin ölçünlü dilinde yer alan Batı kökenli ünlemlerin işlevlerine göre dağılımı, Tablo 3’te gösterilmiştir:

Tablo 3. Batı Kökenli Ünlemlerin İşlevlerine Göre Dağılımı

	Buyruk ya da komut verme	Seslenme sözü	Durum bildirme	Duygu bildirme	Eylem gerçekleştirme	Kalıp söz yerine kullanma
İt.	avara boca fonda fora (I) lava mayna (2) orsa vira viya boca alabanda iskele alabanda	alarga mayna (1) varda	banko çinko (II) dalya (I)	bravo	yısa	-
Fr.	aport arş (II) kamera marş	alo manyak monşer marş marş	pas (II)	-	-	bonjur mersi
Rum.	-	bre efendi efendi efendi	-	-	paydos	-
İng.	fayrap	stop istop	-	hurra/hura	-	-
İsp.	-	-	-	ole oley	voyvo	-
Alm.	-	fertik	-	-	-	-
İki dilli öğeler	alabanda ateş alabanda kürek sancak alabanda vira demir	efendim (1)	-	efendim (3)	efendim (2)	kelalaka yısa beraber

Çalışmamız kapsamında Türkçe Sözlük (TDK, 2005, 2011; Püsküllüoğlu, 2012)’te belirlediğimiz 48 sözcük ya da sözcük grubunun 18 tanesi, ilk anlamları açısından ünlem dışındaki sözcük türlerinde etiketlenmiştir. Elde edilen veriler ışığında, bu tür örneklerin büyük oranda *adların ünlemleşmiş biçimleri* olduğu ve ünlem kullanımlarının da Türkçe Sözlük’te, sözcüğün *son anlamı ya da sona yakın anlamlarından biri* olarak kaydedildiği görülmektedir. Türkiye Türkçesinin ölçünlü

dilinde belirlediğimiz Batı kökenli ünlemler arasında, ilk anlamı ünlem dışında bir sözcük türü olarak etiketlenen örneklerin görünümü Tablo 4’te aktarılmıştır:

Tablo 4. İlk Anlamı Ünlem Dışında Bir Sözcük Türü Olarak Etiketlenen Örneklerin Görünümü

Alınan dil	Ünlem	İlk anlamın türü	Anlam sayısı	Ünlem işlevindeki anlamın sırası
İt.	alarga	ad	3	3
	avara	ad	3	2
	banko	ad	6	5
	çinko (II)	ad	2	2
	fonda	ad	2	2
	fora (I)	ad	2	2
	mayna	ad	3	3
	orsa	ad	4	4
	vira	zarf	2	2
Fr.	viya	ad	2	2
	kamera	ad	3	3
	manyak	sıfat	3	3
	marş	ad	4	3
Rum.	pas (II)	ad	2	2
	efendi	ad	7	4, 5
	paydos	ad	2	2
İng.	efendi efendi	zarf	2	2
	fayrap	ad	4	4

1923-2007 dönemi Türk yazın dilinden seçilmiş 421 eserin taranmasıyla oluşturulan yaklaşık 15 milyon sözcüklük Türkçe Derlem’de, Türkiye Türkçesinin ölçünlü dilinde kullanılan Batı kökenli ünlemlere ilişkin bir tarama yapılmış ve elde edilen örnekler değerlendirilmiştir. Bu çalışmada ise söz konusu ünlemlerin yazılı metinlerdeki kullanımlarıyla ilgili kimi sonuçlara ulaşabilmek amacıyla 43 farklı yazar ya da şairin Türkçe Derlem kapsamındaki 57 eserinden alınan 71 örnek kullanılmıştır. Bu örneklerin değerlendirilmesiyle incelediğimiz türdeki ünlemlerin Türkiye Türkçesinin yazı dilinde tek başına ya da sözcük grubu oluşturarak kullanıldığı, kimi alanlara özgü terim benzeri bir işlev üstlenebildiği, ses ya da sözcük yinelenmesi ile pekiştirildiği, konuşma diline özgü türevlerinin yazılı metinlerde belirlenebildiği, bu türün genel özelliklerinden biri olmak üzere cümlenin herhangi bir yerinde bulunabildiği görülmüştür.

Kısaltmalar

a.	: ad	hkr.	: hakaret yollu
Alm.	: Almanca	İng.	: İngilizce
Ar.	: Arapça	İsp.	: İspanyolca
arg.	: argo	İt.	: İtalyanca
argo	: argo söz	krş.	: karşılaştırmamız
ask.	: askerlik	mec.	: mecaz
bağ.	: bağlaç	Rum.	: Rumca
den.	: denizcilik	sf.	: sıfat
esk.	: eskimiş	tkz.	: teklifsiz konuşmada
Far.	: Farsça	ünl.	: ünlem

Fr. : Fransızca vd. : ve devamı
ha. : halk ağzından

Derlemeden Örneklemeye Yapılan Metinler ve Kısaltmaları

- AD** : Ağlama Dolabı, Atilla Atalay, İletişim Yayınları, İstanbul, 2003.
AM : Aşk-ı Memnu, Halit Ziya Uşaklıgil, İnkılâp Yayınevi, İstanbul, 1993.
AN : Anadolu Notları, Reşat Nuri Güntekin, İnkılâp Kitabevi, İstanbul, 1986.
AZDE : Adamı Zorla Deli Ederler, Aziz Nesin, Adam Yayınları, İstanbul, 2005.
BAG : Bir Avuç Gökyüzü, Çetin Altan, İnkılâp Kitabevi, İstanbul, 1998.
BAS : Bir Avuç Saçma, Refik Halit Karay, İnkılâp Kitabevi, İstanbul, 1994.
BO-I : Bütün Oyunları I, Orhan Kemal, Tekin Yayınevi, İstanbul, 2002.
BÖ-DY : Bu Ölü Kalkacak-Dallar Yeşil Olmalı, Vedat Türkalı, Epsilon Yayınları, İstanbul, 1998.
BŞM : Boğaziçi Şingir Mingir, Salah Birsnel, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul, 1981.
C : Cemile, Orhan Kemal, Epsilon Yayınları, İstanbul, 2004.
Ç : Çingeneler, Osman Cemal Kaygılı, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1972.
Ç : Çalıkluşu, Reşat Nuri Güntekin, İnkılâp Kitabevi, İstanbul, 1986.
D : Doludizgin, Samim Kocagöz, Dünya Yayınları, İstanbul, 2005.
DHGB : Deliye Her Gün Bayram, Muzaffer İzgü, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1998.
DSO : Dijital Saadet Olmaz, Gani Müjde, Parantez Yayınları, İstanbul, 2002.
DÖV : Düşünüyorum Öyleyse Vurun, İlhan Selçuk, Çağdaş Yayınları, İstanbul, 1986.
EF : Eşeğin Fikri, Ferhan Şensoy, Bilgi Yayınevi, Ankara, 2005.
EG : Eşeğin Gölgesi, Haldun Taner, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1995.
G : Gülererek, Refik Erduran, Cem Yayınevi, İstanbul, 1992.
Gİ : Göl İnsanları, Kemal Tahir, Adam Yayınları, İstanbul, 1999.
GGİ : Günün Gölgedeki İzi, Feridun Andaç, Dünya Yayınevi, İstanbul, 2004.
GKVVY : Gözlerimi Kapatırım Vazifemi Yaparım, Haldun Taner, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1996.
GO-1 : Genç Olmak, 80 Yazardan 80 Öykü 1. Cilt, Nursel Duruel, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2010.
GO-2 : Genç Olmak, 80 Yazardan 80 Öykü 2. Cilt, Nursel Duruel, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2010.
HTVD : Her Tuzluğum Var Diyene Hıyarla Yetişemedim, Metin Uca, Epsilon Yayınları, İstanbul, 2004.
HYD : Hiçbir Yere Dönüş, Oya Baydar, Can Yayınları, İstanbul, 1998.
ID : İrazcanın Dirliği, Fakir Baykurt, Adam Yayınları, İstanbul, 1991.
İÇ : İstanbul'dan Çizgiler, Orhan Kemal, İletişim Yayınları, İstanbul, 1998.
İM-I : İnce Memed I, Yaşar Kemal, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 1994.
İŞ : İçimizdeki Şeytan, Sabahattin Ali, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 1997.
KB : Kırmızı Bisiklet, Can Dündar, İmge Kitabevi, Ankara, 2005.
KDA : Kaf Dağının Ardında, Emine Işınsoy, Ötüken Yayınları, İstanbul, 1995.
KK : Kiralık Konak, Yakup Kadri Karaosmanoğlu, İletişim Yayınları, İstanbul, 1999.
KO : Kısa Oyunlar, Orhan Asena, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul, 1998.
KT : Kanlı Topraklar, Orhan Kemal, Cem Yayınları, İstanbul, 1976.
MR : Morötesi Requiem, Ece Ayhan, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2001.
NOEM : Nerede O Eski Mahpushaneler!, Baskın Oran, İletişim Yayınları, İstanbul, 2005.
OD : Orta Direk, Yaşar Kemal, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1960.
OKB : O Karanlıkta Biz, Atilla İlhan, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul, 2003.
ÖO : Ölmez Otu, Yaşar Kemal, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2004.
PY : Parasız Yatılı, Pınar Kür, Can Yayınları, İstanbul, 1993.

- ŞCT** : **Şu Çılgın Türkler**, *Turgut Özakman*, Bilgi Yayınevi, İstanbul, 2005.
SE : **Sayenizde Efendim**, *Kandemir Konduk*, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1982.
SK : **Sözde Kızlar**, *Peyami Safa*, Ötüken Yayınları, İstanbul, 1999.
SŞ : **Seçme Şiirler**, *Ece Ayhan*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2009.
T : **Tatarcık**, *Halide Edip Adivar*, Atlas Kitabevi, İstanbul, 1982.
T : **Tırpan**, *Fakir Baykurt*, Adam Yayınları, İstanbul, 2000.
TO : **Toplu Oyunları**, *Güngör Dilmen*, Mitos Boyut Yayınları, İstanbul, 1993.
TO-1 : **Toplu Oyunları 1**, *Turgut Özakman*, Mitos Boyut Yayınları, İstanbul, 1999.
TO-3 : **Toplu Oyunları 3**, *Turgut Özakman*, Mitos Boyut Yayınları, İstanbul, 1991.
TK : **Türk Küçükleri**, *Umur Bugay*, Bilgi Yayınevi, Ankara, 2002.
TR : **Turgut Reis**, *Halikarnas Balıkcısı*, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1994.
Üİ : **Üç İstanbul**, *Mithat Cemal Kuntay*, Oğlak Yayınları, İstanbul, 1999.
VK : **Vurun Kahpeye**, *Halide Edip Adivar*, İnkılâp Kitabevi, İstanbul, 1988.
YS : **Yorgun Savaşçı**, *Kemal Tahir*, Tekin Yayınevi, İstanbul, 1997.
YÖ : **Yaşayan Ölüler 1**, *Cevdet Kudret*, Mitos Boyut Yayınları, İstanbul, 1995.
Z : **Zeytindağı**, *Falih Rifka Atay*, M.E.B. Yayınları, İstanbul, 1997.

Kaynakça

- Alderson, A. D., İz, F. (1991), *The Oxford English-Turkish Dictionary*, İnkılâp Kitabevi, İstanbul.
- Banguoğlu, T. (1986), *Türkçenin Grameri*, TDK Yayınları: 528, Ankara.
- Baskakov, A.N.; Golubeva, N. P.; Kamileva, A. A. vd. (1999), *Büyük Türkçe-Rusça Sözlük*, Multilingual Yabancı Dil Yayınları, İstanbul.
- Deny, J. (1941), *Türk Dili Grameri (Osmanlı Lehçesi)* (Çev. A. U. Elöve), Maarif Vekâleti Yayınları, İstanbul.
- Ediskun, H. (2005), *Türk Dilbilgisi*, Remzi Kitabevi, İstanbul.
- Ergin, M. (1985), *Türk Dil Bilgisi*, Boğaziçi Yayınları, İstanbul.
- Gencan, T. N. (2001), *Dilbilgisi*, Ayraç Yayınevi, Ankara.
- Korkmaz, Z. (2003), *Türkiye Türkçesi Grameri (Şekil Bilgisi)*, TDK Yayınları: 827, Ankara.
- Lessing, F. D. (2003), *Moğolca-Türkçe Sözlük 1 (A-N) 2 (O-C (Z))* (Çev. G. Karaağaç), TDK Yayınları: 829/1-2, Ankara.
- MEB, (1995-1996), *Örnekleriyle Türkçe Sözlük 1 (A-E), 2 (F-K), 3(L-R), 4 (S-Z)*, MEB Yayınları, Ankara.
- Moran, A. V. (1999), *Büyük Türkçe-İngilizce Sözlük*, Adam Yayınları, İstanbul.
- Önen Y. ve Şanbey C. Z. (1993), *Almanca-Türkçe Sözlük 1 (A-N) 2 (O-Z)* (Haz. V. Ülkü), TDK Yayınları: 546, Ankara.
- Özkan B. (2007), *Türkçe Derlem-1*, MEÜ Eğitim Fakültesi Türkçe Eğitimi Bölümü, Mersin. <http://turkcederlem.mersin.edu.tr/td1/>
- _____ (2011), Türkiye Türkçesinde İkili Tekrarlar, *Turkish Studies*, 6(1), 1625-1648.
- Püsküllüoğlu, A. (2012), *Türkçe Sözlük*, Arkadaş Yayınevi, Ankara.
- Saraç, T. (1999), *Büyük Fransızca-Türkçe Sözlük*, Adam Yayınları, İstanbul.
- Steuerwald V. K. (1972), *Türkisch-Deutsches Wörterbuch/Türkçe-Almanca Sözlük*, Otto Harrassowitz, Wiesbaden/ABC Yayınevi, İstanbul.
- Tanış, A. (1986), *İtalyanca-Türkçe Büyük Öğretici Sözlük I-II*, İnkılâp Kitabevi, İstanbul.
- TDK (1998), *Türkçe Sözlük 1 (A-J), 2 (K-Z)*, TDK Yayınları: 549, Ankara.
- _____ (2005), *Türkçe Sözlük*, TDK Yayınları: 549, Ankara.
- _____ (2005), *Güncel Türkçe Sözlük ve Yazım Kılavuzu Yoğun Diski*, TDK Yayınları, Ankara.
- _____ (2011), *Türkçe Sözlük*, TDK Yayınları: 549, Ankara.
- Longman-Metro (1993), *Büyük İngilizce-Türkçe-Türkçe Sözlük*, Longman Group UK Limited/Metro Kitap Yayın Pazarlama A.Ş., İstanbul.
- Tezcan, S. (2001), *Dede Korkut Oğuznameleri Üzerine Notlar*, YKY: 1457, İstanbul.
- Zülfikar, H. (1995), *Türkçede Ses Yansımaları Kelimeler*, TDK Yayınları: 628, Ankara.